

Prof. dr. Monika Kalin Golob

Cikličnost jezikovnokulturnih sporov na Slovenskem

Predavanje

Dogajanje ob javni razpravi za *Pravopis 8.0* je zgodovinsko predvidljiva situacija, ki jo imenujemo **jezikovnokulturni spor**. Je torej pričakovan in je identitetna točka Slovencev – naroda jezikoslovcev. Celo Copilotovi algoritmi jo poznajo, saj so na vprašanje »Kaj veš o jezikovnokulturnih sporih na Slovenskem«, tvorili dober odgovor:

»Jezikovnokulturni spori na Slovenskem so dolgotrajen in razmeroma intenziven pojav, ki se posebej zaostri ob vsakih večjih normativnih posegih – zlasti ob izdajah novega pravopisa, slovnice ali slovarja (npr. Slovenski pravopis 1962, 2001, novejši pravopisni koncepti po 2010). Ti spori niso le jezikoslovni, ampak tudi kulturni, identitetni in pogosto celo politični.«

Zakaj pravopis sproža spore? Slovenščina ima poseben status:

- je nacionalni identitetni simbol (zlasti zaradi zgodovine brez lastne države);
- ima razmeroma majhno skupnost govorcev, zato so standardizacijski posegi bolj občutljivi;
- obstaja napetost med avtoritarno kodifikacijo in normativno rabno opisnostjo.

Pravopis posega neposredno v vsakdanjo rabo pišočih, zato ga javnost doživlja kot črno-beli predpis na eni strani ali prisilo »pravil nad dejansko rabo« na drugi strani.

Na vprašanje, kdo so ključni akterji sporov, Copilot odgovarja:

»ZRC SAZU (Inštitut za slovenski jezik); univerzitetni jezikoslovci, učitelji slovenščine, novinarji, širša javnost (zelo aktivna!).«

In dodaja:

»Slovenija je zanimiva, ker ima relativno visoko stopnjo “jezikovne občutljivosti” prebivalstva.«

Iz zgodovine vemo, da jezikovnokulturni spori ob jezikovnih reformah izhajajo iz napetosti med:

- stabilnostjo in spremembo,
- staro normo in novo rabo,
- stroko in javnostjo; med enim delom stroke in drugim delom stroke,
- nacionalno identiteto in globalizacijo.

Zato pravopis nikoli ni le predpis, ki naj olajša pisno sporazumevanje, ampak prostor družbenega pogajanja o tem, kakšna in čigava naj bo slovenščina ter kdo ima moč, da odloča o njeni »pravilnosti«.

Dvopolnost pogledov na jezik je vedno soobstajala in jo je uokvirjala tudi zunanja jezikoslovna teorija ali metodologija:

1. V tridesetih letih **B. Borko** prinese teorijo **Praškega lingvističnega krožka** v Slovenijo, razpozna romantike in realiste ter izpelje srednjo pot kot Mathesiusovo **prožno ustaljenost** med trdnostjo sistema in odprtostjo do sprememb.
2. Zgodba se ponovi **v šestdesetih letih ob nastajanju SSKJ**, ko teorijo Praškega lingvističnega krožka v slovensko jezikoslovje prinesejo mladi pražani pod okriljem **B. Urbančiča** in kar vpliva na nastajanje SSKJ, SP. Takrat govorimo o sporu med puristi in funkcionalisti/antipuristi, zaradi katerega se morajo avtorji opravičevati, zakaj SSKJ prinaša besedišče, ki v knjižni jezik prehaja iz drugih zvrsti.

»V njem [SSKJ] je knjižni jezik razumljen kot skupek vzporedno živečih, enakovrednih stilov; noben stil ni kriterij za ocenjevanje drugega. ... V slovarju torej ne gre za direktno odklanjanje oziroma dovoljevanje izraznih sredstev, ampak za njihovo natančno opredeljevanje glede na določen način izražanja, na določen stil knjižnega jezika.«

(Vidovič Muha 1972)

3. In spor, ki ga živimo in sega **v prvo desetletje 21. stoletja**, spor med tradicionalnimi in sodobnimi pogledi o tem, kako potekajo normativni postopki in kdo sme odločati o kodifikaciji.

Pogled, ki si ga delimo ob pripravi *Pravopisa 8.0*, je pogled, ki izhajajoč iz tradicije slovenskega pravopisja in slovenističnih raziskav črpa vpogled v jezikovne spremembe in splošno rabo iz ogromnega gradiva. **Korpusna metoda** nas je razbremenila jezikovnega občutka in potrebe po **jezikoslovcu avtoriteti**; objektivizirala je normativne odločitve. A ne le to: novosti je treba detektirati in razumeti kot del stalnega vzajemnega odnosa med spremembami v družbi in jeziku.

Jezikovne spremembe, ki so del družbenih sprememb in/ali jih uravnavajo celo zavezujoči dokumenti, pa lahko skladno z dvopolnimi cikli obravnavamo konservativno izključujoče v imenu večno danega sistema ali vključujoče, torej:

1. z odporom in nasprotovanjem novostim, npr. z obilico zgodovinsko-etimoloških argumentov zavračamo nove jezikovne prakse, ki izhajajo iz družbenih okoliščin enakosti spolov;

2. lahko pa s poznavanjem družbene dinamike interveniramo vnaprej, kot npr. T. Korošec, ko je leta 1977 v *Vojaškem slovarju* predvidel ženske oblike za častniške čine (*generalinja*, *podpolkownica*, *pešakinja* idr.) z zelo sodobno obrazložitvijo:

»Prav tako so praktični razlogi narekovali, da so v slovar vključene besede za ženska imena delujočih oseb, tj. vojaških poklicev, funkcij, nazivov in činov ... Ta poimenovanja imajo v slovarju nekoliko nenavadno mesto v tem smislu, da jih ni – vsakega posebej – priklicala zdajšnja, ta trenutek obstoječa poimenovalna potreba, kar pomeni, da so nove ne samo besede, ampak se v družbenem življenju za večino izmed njih še ni pojavil niti pojem. Uredništvo je tu izhajalo iz obstoječe družbene realnosti, v kateri je bistveno drugačen položaj ženske tudi na vojaškem področju in je potrebo po poimenovanjih za ženske osebe /.../ mogoče predvideti z veliko gotovostjo. Tudi glede tega naj bi bil slovar kdaj v bodočnosti pomoč v zadregi.«

(Korošec 1977, XII).

Verjamem, da je tovrstna usmeritev, ki spreminjanje jezikovnih praks razume kot vzajemen proces s spremembami v družbi in skupnosti, tokrat združila večino jezikoslovne slovenistične znanosti, stroke in javnosti ter so preživeti in pogosto izključevalni pogledi samo manjšina, ki je v cikličnosti jezikovnokulturnih sporov vedno izzvenela.